

NÉPHÁZA, SETTLEMENT, VOLKSHEIM

Írta: VARSÁNYI GÉZA

Ára 30 fillér.

POSNER ÉS FIA
BUDAPEST

Sokan a Népházat a népjóléti intézmények sorába tartozónak vélik. Talán nem is egészen indokolatlanul, mert népjóléti intézményeknek nevezzük mindazokat a magánosok vagy a köz által létesített berendezéseket, amelyek a „nép“, vagyis a vagyontalan társadalmi osztályok életén könnyíteni, annak a nyomorúságait — legtöbbszörre eminens társadalmi érdekből — enyhíteni akarják. A népházak műveltséget, magasabb értelmi fejlettséget, az élet szépségeinek észrevezését és élvezni tudását akarják közvetíteni a népnek. Ezen az alapon tehát legalább is nagyon közel állanak a népjóléti intézményekhez vagy méginkább kiegészítik azoknak a működését.

A külső megjelenési formát tekintve, valahány népháza, — mondhatni — annyiféle. De a cél, a legideálisabb, legemberibb cél: az embert értelmében, érzéseiben műveltebbé tenni, mindenütt ugyanaz.

Nagyjából mégis három főtipust tudunk megkülönböztetni: az angol „Settlement“, a hamburgi „Volksheim“ és a bécsi „Volksheim“.

A többi hasonló intézmény 'ezeknek a keveréke, ingadozó, nem mindig céltudatos. Gyakran a vezető személy vagy bizottság egyéni rátermettségétől, életfölfogásától függ terjedelmük és irányuk.

*

A múlt század hetvenes éveiben — mondja A. Schreiber — valóságos „slumláz“ fogta el Londont. De ne gondoljunk valami rosszindulatú betegségre, amelyik a Keleti-London túlszűfolt, mocsos utcáiból, az u. n. „Slum“-ból a fővárosra szétterjedt, hanem inkább a műveltek lázas érdeklődése volt ez, hogy megösmérkedjenek a szegénység oly hosszú időre figyelemre se méltatott barlangjaival. Mintha azok nem burjánzottak volna már évtizedek óta, mintha nem szervesen, szükségszerűen fejlődtek, hanem egészen új jelenségek lettek volna.

Az ipari föllendülés rengeteg tömegeket vonzott a múlt század második felében Londonba. Beláthatatlan sorokban jöttek angol vidéki és más országbeli, főként orosz munkások. A piszok, a szenny, az erkölcsstelenség, a rettenetes szegénység és a nagyon bő gyermekáldás hú kísérei a szerencsétleneknek, kik csakhamar megtöltik a Whitechapel odvait, mocsos barlangjait, pincelakásait, padláslyukait. Ruhájuk rongy, edeldek hulladék, gyermekeik elhagyottak, inségesek s arra hivatottak, hogy a gép örölje meg őket időnek előtte.

De a jóllakott London mindezt nem akarja meglátni.¹ irodalmi

¹ A. Schreiber: *Settlements*. A „Soz. Fortschritt“ 23. füzet. Leipzig, F. Dietrich, 1904.

művek, újságcikkek tárják föl a gazdagok előtt a társadalom e legnyomorultabbjainak életét és előkelő hölgyek és urak áradata indul meg Whitechapel felé, részint szenzációkra való éhségből, részint, hogy az emberi könyörület nevében segítsenek a nyomorultakon, de megindul egy ennél sokkal értékesebb, tudatosabb mozgalom, mely mindenekelőtt megállapítja, hogy itt *könyöradomány ok nem segítenek*, mert ezek hozhatnak ugyan pillanatnyi könnyebbülést, de nem lesznek képesek a társadalmi helyzetükből kiemelni a szerencsétleneket. Itt nem pénzt kell áldozni, de életet. Az oxfordi egyetem ifjai között egész sora kerül azoknak, akik a nép közé mennek lakni, hogy megértsék a lelkét, megösmérjék az életviszonyait, hogy közvetlenül az egyéniségükkel tudjanak hatni és kiemelni őket abból az öntudatlan fásultságból, amelylyel minden iránt viseltettek. Így jön létre a „*settlement, amely nem egyéb, mint művelt emberek letelepedése a város legszegényebb negyedeiben, szociális munka céljából.*“¹

Ez a mozgalom, amely egyetemi műveltségű embereket népük legszegényebbjéi közé hajtott, hogy életüket azokkal megosszák, nem egyes emberek agyában támadt, hanem folytatólagosan következetes haladással fejlődött kiváló emberek hatása alatt, akiknek legnagyobb része a múlt század második felében valamelyik egyetemen tanított. *Alton, Locke, Kingsley* cambridgei, *Thomas, Hill, Ruskin* oxfordi tanárok, valamint *Carlyle* voltak a megindítói ennek a nagyszerű mozgalomnak. A cambridgei egyetemen az *University Extension* kialakulásához vezet ez a törekvés, ellenben Oxfordban — mint már előbb emiítettük — arra vállalkoznak egyetemi ifjak, hogy a nép közé telepedjenek. Első közöttük *Edward Denison*, előkelő, vagyonos ifjú, aki egyik külső londoni városrész papjához fordul, hogy adjon neki módot megismerkedni a néppel. Le is telepszik köztük és két esztendőn át együtt él a szegények szegényeivel és vallásos tárgyú előadásokat tart nekik. Halála véget vet munkásságának. 1875-ben *Arnold Toynbee* követi őt, aki *Barnett*-hez, St.-Juda vikáriusához fordul, hogy megismerkedhessek a Whitechapel népével. Tíz esztendőn át volt Toynbee a mozgalom vezetője. Mint a szegények tanítója és az értelmes élet propagátora dolgozott húsz esztendő korától a harmincadikig, amikor a fáradtság, lázas munka megölte egyébként is gyöngye szervezetét.

Toynbee és *Barnett* azok a férfiak, akik a legnagyobb hatást tették a fiatal eszme praktikus megvalósulására. 1884-ben nyílt meg az első „*settlement*“, a *Toynbee-Hall*. Volt benne lakóhely 15 „*resident*“ számára, vagyis olyan férfiaknak és nőknek, akik rövidebb-hosszabb időn át állandóan ott laknak a nép között. Volt azonkívül könyvtár, különböző tanulószobák, előadócsarnok, továbbá nagy társalgóterem, ahol a Kelet lakói barátságos beszélgetésre gyűltek össze.

Azóta mintegy 80 ilyen *settlement* alakult Angliában (csupán Londonban 1905-ben 63 volt) s ennek a hatása alatt alakult Ameriká-

¹ *Die Anbahnung und Pflege von Beziehungen zwischen den verschiedenen Volkskreisen* Berlin, Heymann, 1907. Dr. v. Erdberg bevezetése.

ban 1887-ben az első, ahol azóta mintegy harmadfélszázra megy a számuk.¹

De hát tulajdonképen mit is csinálnak az ilyen settlementben? Népies főiskola az, vagy nevelő-intézet? Klub avagy szórakozóhely? Egyikse és mégis mindenik. Sőt még több ezeknél. Működése körének nincsenek határai, programja kiterjeszhető a szükségletek, a rendelkezésre álló anyagi erők és munkatársak szerint. *Az alamizsnálkodást azonban teljesen kizárják.* Nézzük meg talán mi történik a Toynbee-Hallban, amely nemcsak az első mintája, de a típusa is a settlementek nagy részének.

A Toynbee-Hall, tökéletes egyetem ahol 1 shillingért görög, latin, német, francia, olasz, héber nyelveket, irodalmat, történetet, társadalmi tudományokat lehet tanulni. Teljes kiképzést ad a technikai szakokban, valamint teljes kereskedelmi tanfolyama is van. Aki a zenében leli örömet, beléphet a zene- vagy énekegyesületbe. Az első-segélynyújtás tanulói, valamint az ápolói kurzus résztvevői nem egyszer mutatták be rátermettségüket. Évenként műkiállítást is rendeznek. A csütörtök estéje a fesztelen társalgásé, ilyenkor hangos a nagy társalgóterem, ahol pipa vagy szivarzó mellett beszélnek meg a legfontosabb napi eseményeket. A hírlapi osztályban az értelmes újságolvasásra nevelik a résztvevőket s fölkeltik bennük a politika, a közügyek iránt való érdeklődést. Szombat este vetített és mozgóképes előadásokat hallgatnak idegen országokról. De a valóságban is utaznak. Bejárják London környékét, távolabbi utazásokra pedig megalakult a Toynbee-Hall utazótársaság, amely vasútigazgatóságokkal és szállókkal kötött szerződéseit lehetővé teszi, hogy tagjai Itáliába, Franciaországba vagy más helyekre utazhassanak oly olcsón, amennyiért az egyes ember nem mehetne el.

A fényképezés kedvelői is segítségre lelnek a Toynbee-Hallban, ahol tágas műterem és kémiai laboratórium áll rendelkezésükre. A sportra a tornászszövetség és a labdarúgóklub viselnek gondot. Aki jobban szereti a szellemi erőmérkőzést, a sakk-klubban talál küzdőfélre.²

Sajátságos berendezése a Toynbee-Hallnak a két *Students-Homes*, ahol diákok nevelődnek a jövőndő sociális munkára és másik két épület a középosztály vagyontalan fiai számára, akik egész nap keresetük után járnak és itt nyernek lakást.

Ellenértékül csupán azt kívánják ezért a kellemes, barátságos szállásért, hogy szabad idejüket a settlement-eszme szolgálatában töltsék. A diákotthonok legfőbb célja a fiatal emberek egy részét megnyerni egy emberibb gondolkodásmódnak, hogy azután egész életükre magukkal vigyék a saját működési körükbe azt a nemesebb fölfogást, hogy az alsó néposztályok életnívóját emelni kell.

Kelet-London tanítói is barátságos fogadtatásra találhatnak s valószínűleg a középpontja fejlődik itt ki szellemi életüknek. Tanítványaik szüleivel való érintkezés, azok anyagi és így társadalmi helyzetének megismerése olyan fontos adatok birtokába juttatják őket, amelyek az

¹ Die Pflege u. Anbahnung- etc. c. mű adatai.

² V. ö. A. Schreiber i. m.

iskolában való munkájukat eredményesebbé, emberibbé, a reális élethez közelebbállóvá teszik.

Íme, egyetlen intézmény munkájának a vázlatos képe. De, hogy mi minden lehet a célja és föladata a settlementnek, azt mutatja a sok különböző név. Vannak ugyanis University-, College-, Social-, Mission-stb. settlementek. Alapítóik és részint céljaik jutnak e nevekben kifejezésre, bár nagyon gyakran nem födi a név teljesen a meglévő állapotokat. Egy dologban megegyezik valamennyi. Nem a tanítás itt a fő, nem a tudományok, nyelvek praktikus ismeretek nyújtása a lényeg, hanem *a sociális nevelés*. Ez az, amit a tanulmányúton járó idegen nem láthat meg egy-két látogatása alkalmával. Ebben benne kell élni, ezt érezni kell. És esztendők során át bámulatos eredményeket érnek el. Hogy mennyit változott például a Whitechapel népe, mennyivel közelebb jutott a homo sapiens fogalmához, azt igazában csak az tudná megmondani, aki ismerte ezt a pária-kasztot a Toynbee-Hall működése előtti időből. Mert a settlementben mindenki a saját egyéniségének a legjavát adja, terjeszti a kultúrát, munkálkodik a közállapotok javításán s mindenekelőtt azon van, hogy a saját mindennapi életét kontaktusba hozza a környező szegénységgel. Érdekes s rendkívüli fontosságú, hogy *a settlement munkája nemcsak a tanítványokon, de inkább a tanítókon látszik meg*. Államférfiak, bírák, ügyvédek, tanítók, a községi és állami élet vezetői, ha mint „resident“-ek bentlaktak a settlementben, ha ott megismerték a környezetük szükségleteit, óhajait, bajait: megértő szívvel tudni fogják, hogy az életben, a saját hatáskörükben, működésükben miként cselekedjenek. A városi és állami sociálpolitikai intézmények javarésze olyan emberek agyában született meg s azok valószínűleg ezeket meg, akik a settlementben tanulták megismerni, hogy hol a baj, hol kell segítség.

Annak a jellemezésére, hogy a settlementi munka a sociális gondoskodás mennyi fajta ágát vonja működési körébe, álljon itt a következő — vezérszavakba foglalt — táblázat:

Aggok házai.	Felnőttek oktatása.
A munkaföltételek javítása.	Főzőiskolák.
Antialkoholista-mozgalom.	Foglyok látogatása.
A gyermekmunka tanulmányozása.	Fogorvosi segítség.
Bölcsőház.	Gyáarak látogatása.
Betéti pénzek elszállítása.	Gyermekvédelmi törvények sürgetése.
Betegápolás.	Háztartási oktatás asszonyok számára.
Betegpénztárak.	Iskolásgyermek reggelije.
Betegek számára konyhák.	Ifjúsági egyesületek leányoknak és fiuknak.
Csecsemőtejkiosztás.	Isteni tiszteletek.
Családok látogatása.	Játék délutánok.
Dolgozó szobák.	Játzóterek.
Előadások.	Jogi segély.
Fillér-takarékpénztárak	
Fiatal cselédekről való gondoskodás.	

Kávécsmokok.	Népkönyvtárak.
Kertek a háztetőn.	Nyilvános fürdők.
	Kirándulások.
Kedélyes délutánok.	Nyarálóhelyek közvetítése.
Kórházak látogatása.	Olvasószobák.
Legényszállók.	Orvosi tanácsadó.
Mosókonyhák.	Szakmai szervezetek.
Munkaközvetítés.	Szakszervezeti ügyek.
Munkások védelme.	Szegényekről való gondoskodás.
Nyomorék gyermekek iskolái.	Szociális segítőmunkára való ki- képzés.
Nyomorék <i>gyermekéről</i> való gondoskodás.	Takarékegyesületek.

Tüdővész elleni védekezés stb.¹

Amerikában — mint már említettük — 1887-ben alakult az első settlement New-Yorkban. Azóta mintegy 170 ilyenfajta intézmény létesült, amelyek azonban nem mindenben egyeznek az angol settlementekkel. Különös gondot fordít az amerikai settlement az *amerikanizálásra*. Ezt tekinti legjelentősebb feladatának. Fogalmat nyújthat e munkáról az a tény, hogy az Egyesült-Államok settlementjei mintegy 22 nemzetiség körében dolgoznak. A new-yorki Union-Settlement olyan városrészben fekszik, melynek lakosai 26%-a német, 22%-a ír, 19%-a olasz, 9%-a orosz, 5%-a amerikai, 19%-a egyéb (magyar, szerb, albán stb.) nemzetiséghez tartozik.

Az Egyesült-Államok settlementjeit ez az amerikanizáló munka jellegzetesen megkülönbözteti az angoloktól. A „poor“ (szegény) szó, amely az angol settlement évi jelentéseiben oly gyakran megtalálható, itt vajmi kevésszer fordul elő. Mert itt nem a szegények anyagi és szellemi istápolása, fölsegítése az első feladat, hanem a bevándorlottak polgárosítása, a nemzet tagjaivá, polgárisakká való nevelése. Egészen természetes, hogy a két különböző nép (az angol és az amerikai) hasonló intézményei között még egyéb lényeges különbségek is vannak. Az amerikai settlementekben kevés a „resident“, a benlakó, annál több az u. n. „non resident workers“, akik nem laknak bent, csak a munkarejüket ajánlják föl a settlementnek.

Érdekes az is, hogy míg Angliában a férfiak, addig Amerikában a nők viszik a settlement munkában a főszerepet. Ennek oka valószínűleg az, hogy a gazdasági élet az amerikai férfi idejét túlságosan igénybe veszi, míg a nők között igen sok olyan kerül, akinek a dolga vajmi kevés. Az „Institut of Social Service“ összegyűjtött adatai szerint az amerikai settlementekben 693 settlementmunkásból 497 nő és csak 106 férfi áldozta föl egész idejét az intézménynek.

A nők vezetése alatt álló settlementek különös szeretettel foglalkoznak a gyermekvédelemmel, ami természetes. A londoni Possmore-Edwards-Settlement külön iskolát tart nyomorék gyermekek számára. Egy ápolónő gyűjti őket össze naponta és betegszállító-kocsin az iskolába viszi. *Ott* töltik az egész napot. Az eredmények, amelyeket elértek, oly szépek, hogy mintájukra a hatóság is állított föl ilyen iskolákat.

¹ L. Die Anbahnung- und Pfleg-e etc. 11. 1.

Egy másik női settlement ingyenes orvosi tanácsot ad s kisebb-szerű kórházat is tart fenn. Egy év alatt mintegy 5000 esetben nyújtott orvosi tanácsot, 2000 orvosi látogatást végeztetett és 125 beteget vett föl a kórházába. A „Womens University Settlement“, melyet oxfordi és cambridgei női egyetemi hallgatók alapítottak, különös gondot fordít a nőknek a társadalmi segítőmunka legkülömbözőbb ágaiban való kiképzésére. Tanítónők, akik a népművelést a legideálisabb formájában fogják föl; földbirtokosok feleségei és leányai, akik a falusi népet akarják a népművelő munkába fogni; orvosok, papok jegyesei, akik férjük filantropikus munkájában majdan résztvenni szándékoznak; asszonyok akik fizetéses vagy tiszteletbeli állásokat akarnak betölteni a közigazgatásban, mind fölkeresik ezt a settlementet, ahol praktikus és theoretikus ösmereteket szerezhetnek avagy már meglévő ösmertüket gyarapíthatják. Segítenek a szegényügyi hivatalnak, betegeket látogatnak, azok közt virágokat osztanak szét, családokat keresnek föl, mulatságokat rendeznek gyári lányoknak és asszonyoknak és tanítják őket higiéniaira és gyermekápolásra. Ez mind a női settlementek munkakörébe tartozik. Igen nagy számban vesznek részt, ezeken kívül a népiskolák igazgatásában és továbbképző iskolák szervezésében.¹

Egyik legérdekesebb teljesítménye a settlementeknek a különböző *hatóságok munkájában való részvételük*. Alig van Londonnak olyan közhivatala, ahol a Toynbee — vagy más settlement ne volna képviselve. A városi tanácsban, az egészségügyi-, szegényügyi hivatalban, az építési rendőrségnél, az iskolaszékekben, munkásnyilvántartó hivatalokban stb. stb. S miután a residentek mindenkinél jobban ösmerik a nép lelkét és szükségleteit, valóban megbecsülhetetlen a hatóság munkájában való részvételük. Mondhatnók, egész új szellemet vittek be a közigazgatásba. Szinte természetesen találhatjuk, hogy a residentek, akik 1—4 esztendőn át bent laktak a settlementben, annak szűk köréből a közéletbe kikerülve, minden nyilvános működésükben a proletariátus érdekében dolgoznak, társadalmi reformokat kezdeményeznek és valósítanak meg és iparkodnak fölébresztetni a vezető körökben az igazságosságra való törekvést.

Szoros kapcsolatban állanak a settlementek a *Charity Organisation Society* nevű egyesülettel, mely törekszik a szegényügyet centralizálni, föladatai közé sorozza a koldulás, elszegényedés, a meggondolatlan alamizsnaadás, a megszegényítő és az ártalmas jótékonykodás ellen küzdeni és helyébe értelmes, céltudatos segítséget nyújtani, elsősorban az önszorgásra való buzdítás alapján. Minden egyes esetet megvizsgál; ahol szükségét látják, utána járnak a dolognak, bizonyos eseteket állandóan figyelnek. A settlementek lakóiban kiváló munkatársakra talál a Charity Organisation Society. Ezek a settlement révén a segélyezett családokkal állandó összeköttetést tarthatnak fenn. A szegényügyi nyilvántartó hivatal vezetői rendszerint vagy volt, vagy tényleges residentek.

A városi közigazgatásban — mint képviselőtestületi tagok — is fontos hivatást töltenek be a settlementek emberei. Külvárosi utcák jobb

¹L. Adele Schreiber i. m.

világításáért harcolnak itt, amott meg játszóterek, parkok létesítésére bírják rá a várost. Nem kevésbé eredményes az iskolaszékeknel végzett munkájuk. Fölkeresik a szülőket, beláttatják velük az iskolába járás üdvös voltát. Szervezik a továbbképző iskolákat.

De azért juttatnak helyet és alkalmat a settlementek a kedélynek, az örömek is. Hiszen egyik főtörekvésük az is, hogy a bér munkás szürke mindennapi életébe némi színt, kevés változatosságot vigyenek. A szűk, sötét lakások, a napfénytől elzárt sikátorok alacsonyigényű lakói tanulják meg élvezni az örömet, a világosságot, melyek kiemelik őket a csapszékek rothadt, bűzös levegőjéből és életfölgóságából. Fölismerték, hogy egy sugárnyi napfény megfogja a szívét aggnak és ifjúnak egyaránt, hogy egy vidám mosoly megtöri a varázslatot, amely fogva tartja a nyomorúságban eltompult lelkeket.

A settlementek kebelében keletkezett *klubok* adják a keretét ezeknek a kedélynemesítő szórakozásoknak. Vannak férfi-, legény- és leányklubok. A munkásasszonyok szabad idejét többnyire lefoglalja a háztartás gondja.

A férfiklubok vitaestélyeket rendeznek s rendszerint a sport valamely ágát űzik. Főtörekvésük a tagok közt a barátságos érintkezést, a szociális érzést, a magasabb ideálokra való törekvést s az ipari bajtárs szellemet meghonosítani. A fiúk klubjait gyakran nők vezetik, akik — úgy tapasztalták — igen jó hatással vannak azok szellemi és erkölcsi fejlődésére, valamint az egymásközt való érintkezésére. Gyakoriak a közös kirándulások, valamint a jól megválogatott hangversenyek. Ugyancsak a kedély és a művészi szép élvezete fejlesztését szolgálják a képes virágkiállítások. A játékestén órákat töltenek el fesztelen, romlatlan jókedvben. Nagy a népszerűségük ezeknek az estéknek s egy-egy alkalommal a gyermekek ezrei mulatnak, játszanak pompás jókedvben.

De semmitől sem óvakodik a settlement annyira, mint attól, hogy tagjainak valamit — aminek materialis értéke van — ingyen adjon. Ezzel ellenkezésbe jutna önmagával, mert hisz az alamizsna nem segítség, az alamizsna lealáz. Nem érezné magát eléggé otthonosan a látogató abban a tudatban, hogy ő itt valamit ingyen élvezett. Bármily csekély, de szabott ára van pl. az ételnek, itálnak stb. Természetesen csak látszólagos értéket fizettetnek, amely a kiadások minimumát is alig fedezi. Nagy alapítványok teszik ezt lehetővé.

Nem könnyű dolog — mondja A. Schreiber — a settlement helyzetét a *munkásmozgalommal* szemben präcizírozni. Kétségtelen, hogy valamennyi settlement akaratlanul is segítőtársa a *munkásmozgalomnak*, részint a közállapotok javításával, részint meg azért, hogy a műveltséget, felvilágosodást terjesztik. Már pedig azt minden kétséget kizáróan megállapították, hogy az *értelmes, gondolkodó munkás hamarabb fölfogja szervezkedés nagy jelentőségét, tehát könnyebben szervezhető*. Tulajdonképpen *együtt* kellene dolgozniuk a *settlementeknek* és a *szakszervezeteknek*, mert a céljuk közös. S bizonyára még nagyobb eredményt érnének el a settlementek, ha vezetőségükbe a szakszervezetek vezetőit is meghívnák. Sok settlement ezt meg is teszi és ápolja a közös munkát

így a Toynbee-Hall egyik évadnyitó ünnepén a híres szocialista *Sidney Webb* is beszédet mondott. Szocialista elveken alakult a Greenwich-Settlement, amely a szakszervezeti mozgalom érdekében fejt ki munkát, valamint a Hoxton-Settlement. Ez utóbbi alapszabályai közt foglalta azt a passzust, hogy „hogyan cselédeányt nem alkalmaz az egyesület, a residentek maguk végzik a ház körüli munkát.“

Ha össze akarnók foglalni, — hogy egységes képbemutassuk — azt az eredményt, amit a settlementek működése produkált, ez nagyon nehéz volna. A legnagyobb eredményt nem is bent a settlement épületében érik el, de kint a társadalmi életben. Az alsó néposztályok settlementeket látogató részének — és ezek révén a többinek is — életnívója nagyot emelkedett. A volt residentek és non resident worker-ek szociális tevékenysége félreösmerhetetlen, s ez főként a napi eseményekben apró, egyes emberekre való hatásaikban mutatkozik. Ezért nem lehet egységes képet nyerni erről a munkáról. A proletár ezernyi apró baja, az osztályuralom ezernyi igazságtalansága oldódik föl a settlementektől kikerült közhivatalnak napi munkájában. S ezt gyakran még azok sem tudják, akik élvezik, akiknek jól esik egy-egy emberséges ítélet, egy-egy igazságos döntés, a napfényes, olcsó, hatósági lakóház, a kivilágított utca, az olcsó népfürdő, a Public Library, a rövidített munkaidő stb. stb.

*

A settlement hódító útra indul. Azok a körülmények, amelyek Angliában létrehozták, csaknem azonosak mindenütt, ahol az ipari kapitalizmus megjelenik. Először — mint már említettük — Amerika fogadja be, majd Skócia. De elér az európai kontinensre is. Legelőször *Amsterdam*-ba, ahol *Helene Mercier*, egy fiatal leány, akinek alkalmat volt a *Toynbee-Hall* törekvéseivel és munkájával megösmernedni, buzgó apostolává lesz^a

Volt már ehhez hasonló munka itt, de szétforgácsolt, céltudatlan. 1890-ben egy gazdag gyáros alapítványából fölépül az „*Ons Huis*“ (Unser Haus, a mi házunk) amely céljául tűzte ki „a munkásság helyzetén javítani a szellemi elősegítés munkájával, amely ügyessé teszi a munkára és megtanítja arra, hogyan lehet a szabad időt okosan eltölteni. Alkalmat ad újságot és könyveket olvasni, valamint a gimnasztika gyakorlására, a főzés és varrás tanulására, tudományos és különböző gyakorlati előadások meghallgatására, barátságos és tanulságos klubéletben való részvételre és esti összejövetelekre, ahol zene és ének, színjáték és mozgókép, mulatságos és komoly előadások szórakoztatják a publikumot. A 12 esztendősi fiú vegyen részt a tornajátékban, 18 éves bátyja ugyanakkor az olvasóteremben találja meg a szórakozását, ahol szüleiket is szívesen látják. A tornacsarnok fiatal leányoknak is rendelkezésre áll, valamint az olvasóterem az asszonyok számára. A klubokban, előadásoknál, tanítási órák alatt vegyesen lehet a publikum, s milyen nagy öröm nézni, midőn a szülők együtt jönnek a népházába

¹ *Archiv für das Volksbildungswesen aller Kulturvölker. Herausgegeben v. Dr. E. Schultze Prof. Harndorff. 1. Band. Hamburg, Gutenberg-Verl. 1907. 147 és k. 11.*

gyermekkel. Belépődíjat — csekélyét, 2½—10 cts. — majdnem mindenütt szednek. Ingyen csak jogi tanácsot és ezzel kapcsolatos fölvilágosításokat adnak.

Az Ons Huis nemcsak a dolgozó osztályoknak épült, de nem is a vagyonos osztálynak. Ez utóbbinak alkalmá nyílik itt, hogy megismerje a munkást és hozzátartozóit és hogy átadja azoknak mindazt a jót, amit az ember szívében és eszében tartogat. A tudós a tudományát, a művész a művészetét, a szakemberek szakösmereteiket nyújtják mindazoknak, akiknek nem volt alkalmuk ezeket megtanulni, élvezni, elsajátítani. A fesztelen érintkezés, barátságos hang, meghitt társalgás hozza közel egymáshoz az embereket, akik megtanulják majd egymást becsülni, ami mindkét osztályra jó hatással lesz. S azok is, akik mint vezetők, tanítók, előadók vesznek részt a munkában fogadják, be ezeket a hatásokat a közönségtől, hogy annál jobban bővüljön a látókörük, hogy minél jobban tudjanak alkalmazkodni és megismerjék a szükségleteit. Nem érdeklődnek senki politikai vagy vallási meggyőződése iránt, bármilyen módon is akar az illető a munkában résztvenni. Senkit sem utasítanak el, aki alkalmazkodik a házi renchez. A vezetőség azon van, hogy mindenki olyan jól érezze magát az Ons Huis-ban, mintha otthon volna.¹⁴

A hatalmas épületet úgy tervezték, hogy alkalmat és helyet szolgál-tasson úgy a népmivelő törekvéseknek, mint az egymással való barátságos érintkezésnek. Van benne olvasócsarnok, amely naponta 11—4-ig és 7—11-ig van nyitva, kölcsönző könyvtár több ezer kötetel, torna-csarnok gyermekek és felnőttek számára, klubszobák (férfiak, nők, leányok, fiuk számára) zene és énekklubok, utazási klub, melynek tagjai heti 35 cts befizetése mellett nyaranta vagy saját hazájuk földjét, vagy a műveit külföldet utazzák be. Továbbá előadótermek és kisebb szobák nyelvtanfolyamokra és egyéb elemi kurzusokra. Van konyha is, ahol a főzést lehet elsajátítani. Nagy diszterem fölállítható színpaddal, ahol tudományos előadásokat, színdarabokat és mozgóképeket mutatnak be, képekből és kölcsönbe kapott muzeális tárgyakból kiállításokat rendeznek.

A főváros nyomán az ország többi ipari centrumai is megalkották a saját népházaikat, amelyek, céljaikra, berendezésükre másolatai az amsterdami Ons Huis-nak. Munkájukat több-kevesebb siker kíséri.

Szinte természetesnek látszik, hogy Németország, a szociálpolitikai lelkiismeret hazája, is beáll a sorba, alkalmat keres az óriási ipari föl-lendülés eredményeként mutatkozó osztályellentéteknek legalább enyhítésére. Itt más föladat jut a *Volksheim*-má vedlett settlementnek. A szociálpolitikai segítőmunka itt nem a jótékony vagy más privát egyesületek dolga, mint pl. Angliában, mert az állam, — a körülményekhez képest — mintaszerűen gondoskodik erről. Mégis nagyok az ellentétek a munkások és a kapitalisták osztálya közt, mégis bizalmatlanok ez osztályok tagjai egymással szemben, a megértés, az egymás megbecsülése itt is hiányzik. De megvan a settlement életrejevetelének egy másik elő-

¹ Idézi *W. Asmus: Volksheim, Arbeiterdiskussionsklub u. Volksakademie*, Gautsch, Felix Dietrich, 1911. c. művében. *A Kultur u. Fortschritt* 375/76. sz. füzete.

főtétele: a *föltörekvő, műveltség után sóvárgó munkásréteg*. Nem csodálkozhatunk rajta, ha Hamburgban találjuk meg a mintaképét, az első formáját a német mintára formálódott angol settlementnek. Hamburg társadalmi viszonyai, óriási ipartelepei, szédületes kereskedelmi forgalma, földrajzi helyzete és Angliával való sűrű érintkezése mind olyan körülmények, amelyek megmagyarázzák, miért alakult éppen a büszke Hansavárosban a szó settlementi értelmében megkonstruált első német Volksheim.

Az 1901-ben megalakult „*Verein Volksheim*“ célját alapszabályai a következőképpen határozzák meg: „Az egyesület a művelt polgári körök és a munkásság személyes érintkezését akarja lehetővé tenni, a kölcsönös bizalom fölébresztése és egymás megbecsülése céljából. Mindkettőnek alkalmat akar nyújtani, hogy egymás életfölfogását közelebbről tanulják megösmerni és megérteni s ezáltal a közszellemet javítani; végül módot ad a műveit elemeknek, hogy személyes szociális működést fejtsenek ki.

Az egyesület nem akar semmiféle vallási, politikai vagy bármilyen más pártérdek szolgálatába szegődni és nem is tűri ezek bármelyikének propagálását egyetlen intézményében sem.

Céljai elérésére arra törekszik az egyesület, hogy Hamburg munkásnegyedeiben gyűléshelyeket (telepeket) teremtsen és azoknak a tagoknak, akik személyesen részt vesznek a munkában, e telepek közelében lakást közvetít.

Az egyesület munkaköre kiterjed egyébként minden olyan berendezés, intézmény alapítására és istápolására, amely céljai elérésében szolgálatára lehet. Ilyenek: 1. a tanácsadó irodák, 2. nyilvános előadások szabad véleménynyilvánítással; 3. előadásorozatok a mindennapi életkérdéseiről; 4. vasárnapi szórakoztató előadások; 5. kép- és műkiállítások; 6. kirándulások és megtekintések; 7. munkásklubok; 8. egyesületek az iskolát elvégzett fiatalság számára (inas-, legény-, leányegyesületek s'b.)¹

Az első két-három év tapogatódzással, próbálkozással telt el. Az alapítók a legkülönbözőbb, sőt egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket vallották az intézmény céljának. Egyesek tisztára *filantropikus* nézőpontból indultak ki. A Volksheim ezeknek a fölfogása szerint arra való, hogy „a művelteknek és vagyonosoknak alkalmat adjon, a szükségét és nyomort a saját szemléletük alapján megismerni, szükséghez képest rajtuk segíteni.“ Eszközül használták erre a munkaalkalmak közvetítését, az ingyenes betegápolást és gyógyszerkiosztást, tanácsadást munkásbiztosítási és egyéb jogi kérdésekben. Továbbá a szegényügy gyakorlati eseteiben való részvételt. Törekedtek az iskolát végzett ifjúság összegyűjtésére. Szórakoztató estéket rendeztek, amelyben minden munkás részt vehetett, hogy így elvonják őket az utcai és korcsmai időöltéstől. Voltak még egyéb törekvések is. Az egyesület első évi jelentései számot adnak róluk. Némelyek olvasótermet akartak berendezni, mások a népegyetem eszméjéért lelkesedtek. Közben az egyik alapító, *Walter F.*

¹ Volksheim.-Satzung. Hamburg.- Verl. Hermann Ben.

Classen, egy rajongó, rengeteg tetterővel és szervezői képességekkel megáldott férfiú éppen hazatért hosszabb angol utjáról, ahol a Toynbee-Hall berendezését mint „resident“ tanulmányozta. Éppen az 5. évébe fordult az egyesület s akkor költözött be a saját céljaira épült szék-házába, mely Hamburg egyik legtipikusabb munkásnegyedében, Rotenburgsortban van. Az ő fölvilágosításai után szakítottak az eddigi rendszerrel és teljesen az angol settlementek álláspontjára helyezkedtek. De csak az *alagondolatot*, a „*Settlements-Idee*“-t fogadták el s óvakodtak az angol settlementek egyszerű utánzásától, mert nem hagyhatták figyelmen kívül a saját nemzeti és helyi viszonyait.

„Az angol settlementek évi jelentéseiben — mondja dr. *W. Herz*¹ — következetesen „*the poor*“ névvel jelölik az angol settlementmunka objektumait. Mi ezzel szemben csakhamar megállapíthattuk, hogy hozzánk bizony nem jönnek a legszegényebbek — legföljebb a tanácsadó irodába — hanem inkább *a műveltebb munkások*, akiknek valamennyire biztos és állandó keresetük van, teszik a mi közönségünket. Már ez is mutatja, hogy nem a jótékonyosság a mi teendőnk, hanem a *szociális segítőmunka*, de ennek nem az a fajtája, amelyet a vezetők a zöld asztalnál elhatároznak, hogy azt a fizetett hivatalnok azután végrehajtsa. Olyan gyakorlati munka legyen az, amelybe mindenki beleviszi a *saját egyéniségét*, angol minta szerint.“

A Volksheimnek nem annyira a *tanítás*, mint inkább a szó szociális értelmében veendő *nevelés* a főadata. S ehhez egyéniségek kellenek. De éppen ebben rejlik *a gyöngesége, a nem eléggé állandó volta a hamburgi Volksheimnek*. Meg kell állapítanunk, hogy mostani virágzása legelső sorban az élén álló emberek egyéni kiválóságának tudható be. Az egész Volksheim-i élet velük függ össze, ők mindenütt jelen vannak, az ő szellemük uralkodik az intézet összes intézményeiben. De fölmerül a kérdés, mi lesz akkor, ha az ő kezük ellankad, vagy munkára képtelenné válik; ha ők már nem lesznek? Vájjon kerül-e majd mindig arravaló, egész egyéniségét az ügynek szentelő vezetőség? S kerül-e olyan talentumos vezetőség, mint a mostani? Mert itt megállapodott, meghatározott keretek között mozgó intézmények nincsenek. Minden a „*Leiter*“ egyéniségétől függ. Igaz, hogy másféle intézményeknél is sok függ a vezetőségtől, de itt meg *minden a vezetőséggel együtt fejlődik vagy lankad*. Ők maguk is látják ezt, s iparkodnak megfelelő utódokról gondoskodni. Ezek a „*Helfer*“, „*Mitarbeiter*“ névvel jelölt önkéntes segítőmunkások, akik nagyjából megfelelnek az angol és amerikai settlementek „*non resident worker*“-*e'nek*. Benlakók, residentek nincsenek a hamburgi népházában. Eredetileg tervezték, de utóbb lemondtak róla. Egyrészt mert félték a kudarctól, hogy nem kapnak lakót; de meg elvi okok is szóltak ellene.) Az ő „*Helfer*“-jeik t. i. mind a szellemi munkások sorából kerülnek ki, akik egész nap dolgoznak, estéjük pedig' a Volksheimnek szentelik. Ugy tapasztalták, hogy a munkás nagyobb bizalommal van azok iránt, akikről tudja, hogy maga is munkával keresi a kenyerét, mint a tétlen nagyurak

¹ L. Die Anbahnung u. Pflege etc. 50, 1.

íránt, akik talán csak sportból vagy időtöltésből űzik a „szociális tevékenységet.“

Nézzük meg az egyes intézményeket, amelyek valóban utánzásra méltóan töltik be a hivatásukat!

A *tanácsadó irodákban* a kliensek száma évről-évre gyarapszik. A nyilvános- és magánjogi, a foglalkozási és nevelési ügyek, valamint a segélyezés minden terein ingyen fölvilágosítást, írásbeli segítséget nyújtanak minden vagyontalannak, aki hozzájuk fordul. A személyes érintkezésre kitűnőnek bizonyult ez az alkalom, mert itt mindenki a legőszintebben mondja el a baját. Mint működő „Mitarbeiter“-ek csak jogászok jöhetnek itt számba. Már a második évben föl kellett még egy irodát állítaniok, majd rövidre rá a harmadikat is. 1904/5-ben 27 jogász látta el a tanácsadás dolgát, 1905/06-ban már 45, 1909/10-ben pedig 58. Köztük 1 országos törvényszéki elnök, 1 országos törvényszéki igazgató, 12 bíró, azonkívül ügyvéd, közjegyző, ügyész stb., akik mind mint „Mitarbeiter“-ek működtek. Az ügyek száma 1902/03-tól 1909/10-ig megtízszereződött (727-ről 7,298-ra növekedett.)

A tanácsot kérők 69-670-a a munkásosztályhoz tartozik. A legtöbb kérdés családi és gyámsági ügyekre, munkásszerződésekre vonatkozott.¹

A nyilvános *előadóesteken* az élet és a tudomány legkülömbözőbb problémáit tárgyalják meg. De mégis leginkább olyan kérdéseket választanak, amelyek nem kivannak a hallgatótól különös előképzettséget, de alkalmasak a vitára, egymás nézeteinek a meghallgatására, a megösmérésére. Az előadást, amely rendszerint ³A— 1 óra hosszát szokott tartani, szabad hozzászólás követi. Hogy ez a helyes mederben mozogjon, arról a Mitarbeiterek gondoskodnak. 10 pf.-nyi belépődíjat csak a vetített-képes előadásainál szednek. Az egyesület súlyt helyez arra, hogy az előadásokat ne mint tanítóalkalmat fogják föl, hanem inkább mint arra való módot, hogy a különböző társadalmi osztályokhoz tartozók egymás nézeteit megösmérhessék. Az előadások tárgyainak megválasztásánál nem kerülnek az u. n. „kényes“ témákat. *Marx* épügy szerepel a listán, mint *Bismarck*, vagy az a kérdés, szükséges-e a vallás? Sőt ezek azok a témák, ahol a különböző fölfogások a leghatározottabban juthatnak egymás mellett nyilvánulásra. S ennek az eredménye aztán egymás véleményének a kölcsönös megbecsülése.

Szerves összefüggésben vannak ez előadásokkal a *vasárnap délutáni szórakoztató előadások*. Céljuk a költészet és zene javatermékeit, amennyiben tartalmuknál fogva ez lehetséges, népszerűsíteni, az igazi műélvezetet megköstolatni azokkal, akik társadalmi helyzetüknél fogva csak a csapszékek és olcsó mulatóhelyek zenéjét kapják s evvel is mintegy fölébreszteni bennük a törekvést az előrehaladást, a társadalmi előbbrejutás íránt.

Rendkívüli gonddal s évről-évre tett tudatos megfigyelések alapján állítják össze programjukat. Úgy tapasztalták, hogy egységes, összefüggő, ugyanazon tárgykörben mozgó műsor jobban leköti, inkább ki-

¹ L. a különböző évi Jahresbericht-eket.

elégíti a hallgatóságot, mint a vegyes, nem összetartozó számok. Vannak zenedélutánok, ahol nagy szerepe jut a konferenciának, aki rövid bevezetéssel fölhívja a figyelmet a következő mű szépségeire. Vannak aztán előadó (recitációs) délutánok. Nem ritkán összekapcsolják a kettőt.

A szomszédos helyiségek egyike ez alkalomra gyermekszobává alakul, hogy a szülők nyugodtan élvezhessék a délutánt. Kis gyermekeiket idehozzák s nagyobb leányok — többnyire a leányegyesület tagjai — mesélnek nekik, játszanak velük, különböző kézimunkákkal, bűvésztáttal és sok egyébvel szórakoztatják.

Több ízben sikerült megállapítani, hogy a vasárnapi szórakozások résztvevői valóban munkások.

A belső, aprólékos Volksheimi munka egyik színtere a *gyermek-csoport*, amely mindkét nembeli gyermekeket, mindenekelőtt az otthoni viszonyoktól vagy egyéb körülményektől veszélyeztetett fiatalságot, kicsi körökben szabályozott, jellemképző tevékenységre egyesíti. A céltalan kószálás, csavargás helyét tervszerű, de nem pedáns munka foglalja el. Ahol az iskola nevelőereje csődöt mond és a családban munkával tülhalmozott anyának sem kellő értelme, sem ideje nincs gyermeke kedélyével törődni, csakhamar az utca veszi át a vezetést. S itt akar közbelépni a Volksheim. Megszoktatják itt az utca kis csavargóját az értelmes időtöltésre, a kézimunka minden elképzelhető ágát (papír-, karton-, agyag-, famunkák stb.) gyakorolják, továbbá testgyakorlást és játékokat is űznek. 1909/10-ben 25 csoportban 1548 gyermeket számláltak meg tagként. S ha nagyobb anyagi és szellemi erő állana rendelkezésükre, ez a sereg megsokszorosódnék. így azonban kénytelenek a legjobban rászorultakat kiválogatni és nagyon sok önként jelentkezőt visszatartítani.

Az *inasegyesületek* szívesen látnak minden 14—18 éves ifjút. Tagjaik szellemi és testi fejlődését óhajtják előmozdítani. Ápolni a bajtársi érzést és ragaszkodást, ellensúlyozni a nagyvárosi utcai élet kártokozó hatásait s főként és legelsősorban a család nevelő munkáján segíteni. A Volksheimi gondolat, vagyis a különböző társadalmi helyzetű egyének egymásra hatása itt a „Helfer“ és a fiatalság pajtáskodásában, barátkozásában jut nyilvánulásra. A Helfer iparkodik közelférközni az inasok lelkéhez, egyik-másik önkéntes bizalommal csatlakozik hozzá, megösméri ezeknek az életkörülményeit, résztvesz örömeikben és bajukban, gondjaikban és érdeklődésükben. Az egyesületek szervezete ezért ugy fejlődött, hogy a vezető mellett nagyszámú Helfer segédkezik és a közös összejöveteleken kívül számos alcsoport (klub) van, ahol egy-egy Helfer egy pár fiút, egy meghitt kört gyűjt maga köré. A szülőkkel való érintkezést szolgálják az „Elternabend“-ek, valamint a Helfereknek a szülőknél tett látogatásai. W. F. Classen valóságos katekizmusát dolgozta ki ennek a munkának „Grossstadtheimat“ című művében.¹

¹ Ösmertetését I. Varsányi Géza: Akiknek a nagyváros a hazájuk. Népművelés 1909. évf.

„Igen nehéz föladata van a *leányegyesületeknek*“ — mondja a 1909—10-i évi jelentés. „A kenyérkereset a legtöbb nőt elvonja eredeti hivatásától s ezért a leányegyesületek nem művelhetik a női kultúrát annyira, amint azt a jövőben a női fiatalságtól megkívánja. Egyéb célnak nem lehet, mint az általános emberi művelődést szolgálni s amellet a női föladatokat oly erősen hangsúlyozni, amennyire az lehetségesnek látszik.“

Az idősebb és fiatalabb leányokat külön csoportokba gyűjtik. A fiatalok csoportjába tartoznak a 14—17 éves leányok.

A *segédek egyesületei* az inasegyletek volt tagjaiból alakulnak. Az elitje az ipari munkások fiataljának az, amelyik idején, olyanok, akik erős szükségét érzik a mélyenjáró szellemi munkának. Főfeladatának tekinti a segédegyesület, hogy tagjait jó előadásokban tájékoztassa a közélet legfontosabb kérdéseiről és problémáiról, a politikai viszonyokról, a szellemi és erkölcsi kultúra tényeiről s hogy ez előadásokhoz szabad hozzászólást engedjen. A segédegyesület tagjai gyakran segédkező munkásai az inasegysületeknek.

Munkások és kisjövendelmű hivatalnokok feleségeiből alakultak a *nőegyesületek*. Főtörekvésük tagjaikat a gyermekevelés- és ápolás, a higiéné, a háztartás, varrás, főzés és egyéb házi munkák elvégzéséhez szükséges ismeretekkel ellátni. De ezenfelül az általános kulturigényeket is iparkodnak kielégíteni. Az egyesületnek kevés a tagja, mert este a háziasszonyok legnagyobb részének otthon van dolga.

A *főlnöttek klubjai* különböző osztálybeli férfiakat — főként egyetemest végzeteket és munkásokat — egyesítenek különböző tudományágak (természettudományok, közgazdaságtan, alkotmánytan, történelem) művelésére. A rendszeres klubestéken kívül múzeumokat, tudományos gyűjteményeket látogatnak meg együtt s barátságos összejöveteleket is rendeznek az egyes klubok. A szervezetük nagyon szabad. Semmi formáság. Taggá válik bármely felnőtt férfi, ha már többször résztvett az estéken.

A *továbbképző csoportok* a vagyontalanok számára lehetővé teszik, hogy elemi ismereteiket följújítsák és gyarapítsák. Az oktatás ingyenes, csak a fölszerelésre és taneszközökre szednek fejenkint 75 pf.-et. Vannak német-, számtan-, könyvviteli-, gyorsírási- és idegennyelvi kurzusok.

A *műveket ápoló csoportok* a képzőművészet remekait ösmertetik meg tagjaikkal, együttes múzeumi látogatások, képiállítások megtekintése útján. Jó reprodukciókból kiállítást rendeznek időszakonként a Volksheim helyiségeiben, hogy a munkás lakásából az ízléstelen, művészietlen olajnyomatokat kiszorítsák. Gyakran rendeznek kirándulásokat, amelyben vezetők és munkások családtagjaikkal együtt vesznek részt. Pihenés közben énekelnek, szavalnak, vagy játékokkal mulattatják magukat.

Ezek a hamburgi Volksheim intézményei. Láthattuk, hogy mindenütt a sokat emlegetett *Volksheimgedanke* vezet. Nem annyira a tanítás, mint inkább a nevelés a fő. S a nevelődés lehetőségének a meg-

adása, mindkét részről. „A mi munkánk — mondja dr. W. Herz már említett bevezetésében — nem a legszegényebbek, a legelnyomottabbak javára szól. Ez rosszul eshetik azoknak, akik tisztán filantropikus szempontból nézik az ügyet. Az ő vizsgálatásukra szolgáljon az, hogy mi azon vagyunk — nevezetesen az ifjúsági egyesületeknél — hogy ezt a legalsóbb réteget is magunkhoz emeljük. Általánosságban azonban a mi munkánk módja és szociális természete a szellemi és kedélyi élet bizonyos fokú befogadóképességét teszi szükségessé, amit a gazdaságilag legalacsonyabban állóknál vajmi ritkán találhat meg. És tényként kell megállapítanunk, hogy falaink között a föltörekvő munkásosztály tagjai fordulnak meg.“

Az eredmények? Azokat nem lehet számszerűen felsorolni. De kétségtelen, hogy a kincses Hanzaváros sok közintézményén megérik a Volksheim munkásainak immár az egész városra kiterjedő emberséges, embereket megértő munkája.

*

Hogy a sokféle német Volksheim, Volkshaus, Volksbildungsheim közül még egy párat bemutassunk, röviden leírjuk a *jenai, majnafrankfurti, fürthi, nürnbergi* népotthonokat. Az erősen kidomborodó „settlementeszmét“ itt hiába keressük. *A jenai (Carl Zeiss-Stiftung)* azt tekinti föladatának, hogy mindenféle tudományos, társadalmi, politikai egyesületnek helyet adjon falai között. Mintaszerűen fölszerelt, hatalmas olvasóterme, kölcsönkönyvtára a kultúrát szolgálják. Közel áll a típushoz a *majnafrankfurti*, amely sok társadalmi, jótékony és segítő egyesületnek ad menedéket. E városban — ahol a szociálpolitikának főiskolája és igen sok megvalósított eszménye van — több Volksheim nevű intézet virágzik. Működését tekintve egyik sem hasonlít a hamburgihoz vagy az angolokhoz. Legnagyobb közöttük a Stift-Strassei. Hogy mi minden egyesület talál hajlékot a falai között, jelzi a kapujára kifüggesztett tájékoztató tábla következő föliratsorozata: Trinkerhilfe, Centrale für Privatfürsorge, Kinderschutz, Reconvalesszentenanstalt, Walderholungsstätten, Stadtbund, Archiv deutscher Berufsvormüenden, Auskunft u. Fürsorgestelle für Schwindsüchtige, Frankfurter Verein für Hygiene, Frankfurter Verein für Säuglingfürsorge, Trottoirreinigungsanstalt des Armenvereins, Frankfurter Armenweisen, Verein für Volkskindergärten, Städtische Arbeitvermittlungsstelle, Dienstbotenheim, Volksbibliothek, Lesehalle, Spielplatz, Turnhalle stb. Ebből a fölsorolásból látható, hogy itt a nép javát szolgáló intézmények nyerne elhelyezést, de maga a „Volksheim“ nem egységes, szerves intézmény.

A *fürthi* népháza (alapítójáról „Berolzheimerianum“) igen jó helyen, a város munkásnegyedében van elhelyezve. Kiváló fényvel, pompával rendezték be, nagy terme főúri színháznak is beválnék. A munka azonban lanyhán folyik, a vezető „Volksbildungsverein“ a régi recipe szerint dolgozik. Legtöbbet ér a könyvtára és nagyszerű olvasóterme, melyek mintegy 14 ezer kötetet tartalmaznak, jól megválogatott anyaggal.

Ugyanaz az emberbarát — H. Berolzheimer — fedezte a *nürnbergi* „Luitpoldhaus“ építési és berendezési költségeit is. Itt még el-

hanyagoltabbak az állapotok. A provincváros uralkodó „tudományos“ klikkjei lefoglalták maguknak a gyönyörű épület helyiségeit s a „nép“-nek — melynek kedvéért épült — egyetlen termet hagytak meg a pincesorban. Egyébként is alkalmatlan helyen épült, a múzeum-negyedben, a munkásvárostól mintegy óra járásnyira. Olvasótermében, mely igazán elragadó ízléssel van berendezve, munkásembert még elvéve sem láthatunk. Van ezenkívül még Volksheimja vagy ezzel rokon intézménye *Ascherslebennek, Brémának, Karlsruhe-nak* és még más helyeknek, amelyek leginkább népműveléssel foglalkoznak. A *drezdai* Volksheimokat csak a nevük hasonlósága révén említhetjük meg.

*

Elérkeztünk a harmadik stációhoz, amely nemcsak mint az eddig bemutatottakból eltérő típus, nemcsak mint kitűnően megszervezett intézmény, de közelségénél fogva is elsősorban érdekel bennünket. A *bécsi Volksheim* működésének ideális célját a következőképpen állapítja meg *dr. Becke*, a Verein Volksheim elnöke: „*Terjeszteni a műveltséget a legszélesebb néprétegekben, a művelődésre vágyakozókat ide vonzani saját egyéni önművelő munkára, belső kontaktust létesíteni a tanítók és tanulók között és ezáltal áthidalni azokat a káros és mind tátongóbb szakadékokat, amelyek az intelligens rétegeket a nép munkásrétegétől elválasztják.*“¹

„De mindeme törekvéseknél — mondja más alkalommal — az az alapgondolat vezérel, hogy minden vallási, politikai és sovinszta törekvések távoltartandók a Volksheimtől. Szívesen látunk mindenkit, aki velünk akar dolgozni, de alkalmazkodnia kell ahhoz a tónushoz, amelyhez mi itt igazodunk.“²

A legtalálóbban a *népművelés főiskolájának* nevezhetjük a bécsi Volksheimot, amelynek egyes „Kabinetf“-jeiben a legcéltudatosabb, legkomolyabb munka folyik. Nem is az előadások viszik itt a főszerepet, nem azok jellemzik az intézményt, hanem a szószoros értelmében vett *tanítás*. Egy kabinetnek 25—30, néha csak 12—15 tanulója van, de ezek aztán dolgoznak, komolyan. Pontosan kijelölt és betartott órák és együttes praktikus munka jellemzik e helyeket. Mindenki számára külön kísérletező asztal, külön mikroszkóp a Naturhistorisches kabinetben. De helyet lelnek itt a legkülömbözőbb tudományágak.

Érdekes a Volksheim története is. Egy pár lelkes ember összeáll, pénz nélkül, támogatás nélkül, hogy az erősen szétforgácsolt bécsi *népművelő munkát centralizálják* és észszerűen megosszák.

1901-ben alakult az egyesület, a Verein „*Volksheim*“, de bérelt helyiségei már az első hónapokban szűknek bizonyultak. S mindinkább látták, hogy egy e célra emelt épületben tudják csak igazán végrehajtani a kítűzött célt, „*hogy a legszélesebb néprétegekben érdeklődést keltsenek minden iránt, ami emberi probléma, hogy az ne maradjon privilegizált birtoka a vagyonos kisebbségnek, hogy az igazság, a tudás, a műveltség*

¹ L. Bericht des Vereines „*Volksheim*“ in Wien über seine Tätigkeiten vom 1. Okt. 1907 bis 30. Sept. 1908. - *Eröffnungssprache*.

² L. Bericht des Vereines „*Volksheim*“ etc. 1909/10. — *Eröffnungssprache*.

sugarai eljussanak legsötétebb mélységekbe is.“ Világosan látták azt is, hogy csak így tudják kielégíteni a látogatók évről-évre növekedő számát. A Volksheim 1906-ban vonult be újonnan épült székházában, amely kívülről komoly egyszerűségével hat, bévül szintén hiába keressük a Fürthben vagy Nürnbergben megcsodált — de fölösleges — pompázó ékességeket. Komoly, cifraságtól ment, képekkel, szobrokkal díszített folyosók, kisebb fülkék(tantermek), előadóterem, amelyeknek szintén egyszerű a díszje.

Bécs városa egyik legtipikusabb munkásnegyedében, az *Ottakringben* épült. Négyemeletes, tekintélyes palota, egyik frontján 16-os, a másikon 20-as ablaksorral. Széles bejárója tágas előcsarnokba vezet, ahonnan kényelmes lépcsők vezetnek föl az épület földszintjére. Balról hivatalok és a Volksheim könyvtára, nagy olvasóteremmel. Jobbról a bécsi „Volksbildungsverein“ tágas olvasócsarnoka. A mélyített földszinten vannak a tornaterem, az alkoholmentes vendéglő helyiségei és a kazánház. A nagyteremben 800 ember foglalhat helyet. Három emelet magasságban, théátrálisan van ez megépítve s fölszerelve a bemutatósokhoz és kísérletekhez szükséges különböző készülékekkel és gépekkel. A második emeleten van a kisebb előadóterem 200 hallgató számára, mellette egy másik, szintén színházszerű építésű, 50 ülőhellyel, fizikai és kémiai előadásokra rendelve. E terem mellett kémiai laboratórium van, amelynek fölszerelése olyan tökéletes, hogy bátran fölveheti a versenyt bármely főiskola laboratóriumával. A negyedik emeleten van a rajz- és fotografáló műterem. Az épület többi helyiségei is a lehető legpraktikusabban vannak berendezve. Minden tudományszaknak megvan a maga helyisége, fölszerelése. Némelyiknek — pl. a természetrajzianak — páratlan szép gyűjteménye, sőt kisebbszerű aquariuma is van.

Van mindeniknek kisebb kézikönyvtára is. A szakosztály a vezetőjével együttesen állapítja meg a tanórák idejét és számát. Az előadók, tanítók kiváló szakemberek, rendszerint egyetemi tanárok.

Hogy megösmérkedjünk a Volksheim intézményeivel és egész működésével, hogy lássuk azt a nivót, amelyen előadásai, berendezései állanak *dr. Emil Reich* főtitkár jelentése nyomán vázoljuk az egyesület 1909/10. évi munkáját.

„Az idén több kurzust rendeztünk — mondja *Reich* — mint az előző években, s bár a helyiségekre való tekintet akadályozott a terjeszkedésben, 129 kurzusunk volt 4,800 hallgatóval. Ezek közül 103 tanfolyam 4,221 hallgatóval olyan kurzus, amelyen minden egyesületi tag résztvehet.¹ A téli félévben volt 55 tanfolyam heti 92 órában, 2,905 hallgatóval, a nyári félévben 48 kurzus, heti 86^{1/2} órában, 1,316 hallgatóval, ami meglepően nagy szám, ha figyelembe vesszük, hogy a munkában elfáradt emberek ilyen nagy serege jön hozzánk tanulni, bár a

¹ A Verein „Volksheim“ tagjai háromfélék: a) *rendes tag*, aki a népszerű egyetem hallgatója, valamely népkönyvtár olvasója vagy bármely munkásképző egyet tagja, 6 K. évi díjért. (Munkások, szakszervezetük útján, 3 K.-ért kapnak tagsági jegyet); b) *pártoló tag*, aki egyszersmindenkorra 2,000 K.-t, vagy évi 200 K.-t fizet, c) *segítő tag*, aki a rendes tagdíjnak háromszorosát fizeti, vagy csak a rendes tagdíjat, de valamely tanfolyamot vezet vagy a megelőző évben vezetett a Volksheimban.

tavaszi szép idő kicsalogatja őket a szabadba. Ezenkívül volt 116 szombati és vasárnapi előadás; részint tudományos, részint irodalmi vagy zenei jellegűek. A látogatók száma 24,810, átlagszámítással tehát 214 esténként.

A szakosztályok összejövetelei, amelyek (kurzusjelleg nélkül) referátumok, viták, tudományos művek együttes tanulmányozása, idegen nyelvek beszédgyakorlatai és más egyéb neveken szerepelnek, nem számítanak a fenti kimutatásban. Valamint nem számítanak ide a *Népszerű Egyetem* előadásai sem, melyeknek javarészt a Volkshheim helyiségében tartják. A kurzusok nagyobb fele heti egy és kétórás, a kémiai gyakorlat heti hatórás, úgy hogy azok a tanfolyamok, melyek hetenkint több órán szerepelnek, az összes óráknak négyötödét teszik. Kétségtől jellemez ez is azt a bensőséges, komoly tanítómunkát, amelyről már fent is szóltunk.

Vannak *német nyelvi* kurzusok németek és csehek számára. Továbbá *angol, francia és olasz, sőt latin és görög* nyelvi tanfolyamok is. A két utóbbi nyelv tanítása nyilván a középiskolai oktatáshoz simulásra való törekvésből származó eltévelyedésnek tulajdonítható. Ide sorozhatók még az *analfabéta* és a *szépirási* tanfolyamok.

Mennyiségtan (számtan, algebra, geometria, differential és integral számítás) 12 tanfolyam foglalkozott, *fizikával* (főként elektrotechnikával) 7, *kémiával* 3 tanfolyam foglalkozott *földrajzból* a térképolvasás és készítés módjait és a Balkán államok geográfiáját tanulták meg. A *népszerű orvosi tudományt* a gyakorlati higiénéről szóló előadások közvetítették. *A zenét* énekmivelő és énekkari tanfolyamokon kultiválták, valamint a Wagner ről szóló zeneesztétikai előadásokon. *A rajzkurzus*, amely a festészettel is foglalkozik, folytatta jól megalapozott munkáját.

A tanfolyamokon szerzett ösmeretek mélyítésére szolgálnak a szakosztályok, a laboratóriumok és a gyakorlatok. A *kémiai* laboratóriumba csak *vizsgálat után* veszik föl a hallgatókat. Résztvettek ezen tanítók, betűszedők, drogisták, laboránsok, galvaniseurök, kakaóelőmunkások mechanikusok, lakatosok, serfőzők, kereskedők és műszaki tisztviselők.

A *fizikai* kabinet hallgatói a tetőtérhaszon felállított messzelátóval *csillagászati* megfigyeléseket is végeztek. A *műtörténeti, kísérleti pszichológiai* és *természetráji* kabinettek is haladást mutatnak.

A *szombati* és *vasárnapi* előadásokból legalább egy párnak a címe álljon itt. „A modern regény“; „Az elektronokról“; „Az izlám, mint kultúrtörténeti jelenség“; „Harc az északi sarkért“; „Könyvekről és könyvgyűjtőkről“; „A Halley-üstökös“; „Ludwig Thoma“ stb. Továbbá nagyszámú *hangverseny* és *recitáció*.

A kabinetekben, laboratóriumokban végzett munka kiegészítésére szolgál a *szakosztályok* bámulatos eredményű működése. A *filozófiai* szakosztályokban Paul Bartheot és Nietzsche Zarathustráját olvasták és magyarázták. Az *irodalmi* szakosztálynak tagjai stílusgyakorlatokon kívül költészettani és irodalmi kérdéseket tárgyaltak. Az *angol* szakosztály tagjai Ruskin „Modern painters“ c. munkáját olvasták, továbbá előadásokat hallgattak az angol irodalomról és népművészetről. A *művészettörténeti* osztályban a görög szobrászatról, a korai renaissance-ról és

Michelangelo-ról vitatkoztak egy hozzáértő vezetésével. Közös megtekintéseken is voltak a művészettörténeti múzeumban. Az *államtudományi* szakosztály bankkérdésekkel, a drágaság okaival, a lakásreform kérdéseivel foglalkozott. A *zenei* szakosztály összhangzattant tanult és hangversenyeket rendezett. A legnagyobb a *természetrajzi* szakosztály (113 tag), mely előadásokon és gyakorlati kurzusokon kívül főleg kirándulásokkal gazdagította tagjai tapasztalatait. Többek között 1910 májusában *Budapestre tettek kirándulást*, amikor is a *budai hegyek* és a *Csepel-sziget* állat- és növényvilágát tanulmányozták. A *turisztikai* szakosztály főként kirándulásokat rendezett, de a térkép- és útikönyv-használatra, meg higiénére is megtanította tagjait. A *fényképező* szakosztály a fotográfálás elméletével és gyakorlatával foglalkozott.

Méltán állíthatta tehát dr. Emil Reich az 1905/6-os beszámolójában, hogy a Volksheimban a palatáblától az egyetemig, az ábécétől a Faust-ig mindent tanítanak és tanulnak.

A tagsági jegyekből sikerült megállapítani, hogy a tanuló tagok számának a fele az *ipari munkásságra* esik. Ez örvendetes esemény igen könnyen érthető is. *A munkásság szívesen keres föl minden olyan helyet, ahol az igazi, hamisítatlan, osztály- és pártédektől ment kultúrát közvetítenek az ő fejlődésképes lelkének.*

Sajnos, hogy ezzel szemben kevés a pártoló- és segítő tagok száma, pedig az egyesület fennállását anyagi szempontból ezek biztosítják. Az utóbbi két évben az állam is kénytelen volt elősmerni a Volksheim hézagpótló munkáját s 2000 korona állandó évi segélyvel támogatja az egyesületet. Magánosok is sokan vannak, akik kisebb-nagyobb alapítványokkal szolgálatába állanak a népmívelésnek.

Az elmúlt esztendőben töltötte be fennállásának első 10 esztendejét a Volksheim. Ebből az alkalomból „Der Schritt ins Licht“ címen emlékfüzetet adott ki. E füzet tartalmát, apró visszaemlékezéseit, dicsérető szavait mind a Volksheim tanulói írták, díszreit ők rajzolták. Igazán meglep bennünket a szeretet közvetlen, bár néha nagyon naiv megnyilatkozása, amellyel ezek az egyszerű emberek intézményükön csüngenek.

„Kilenc esztendővel ezelőtt — mondja az egyik — a véletlen hozott ide. A program meglepően gazdag. Örömmel olvasom a kiváló előadók neveit. Csak az aggaszt, hogy 60 esztendő vagyok. Vájjon jut-e nekem hely a fiatal hallgatók közt. Csakhamar láttam ott hozzám hasonló korúakat s azóta alig van este, hogy ne lennék a Volksheim vendége. Ha egyedül ülök a szobámban, elvonul előttem mindaz, amit láttam és tanultam. Látom a kicsi virágot, amint tavasszal kidugja fejecskejét a földből, tudom, hogy miért ül olyan rövid kocsányon. Tudom, miért van a babérnak, mirtusznak, kaméliának, olajfának kemény, másfajta növényeknek és fáknak szőrös levele.

Lelátok a tenger mélységébe, amelynek egyik-másik lakóját fölruházta a természet olyan szervekkel, melyekkel világosságot tud árasztani az örök sötétségű víz mélyében. Évezredek előtt szereplő népek vonulnak el előttem, ösmerem a szokásaikat, erkölcsüket. Tudok

olyan természeti jelenségekről, amelyek gyönyörködtetnek és hatásaikban néha borzalmasak. Amott kőkést élesít nehézkesen, ügyetlenül az „ember“, én meg a legpompásabb palotába lépek be, ahol a kultúra ezideig elért összes eredményei kápráztatják el a szememet. Fizika, kémia, szépművészetek és még sok egyéb.

Ha fölnézek a mennyboltra, nem vagyok már idegen, oda is behatol az emberi ész, a matematika és a bámulatosan megszerkesztett instrumentumok útján. S ha mindezekről elfáradtam, a zene közeleg halk, lány hangjaival és megnyugtatja az idegeimet. A végtelen labyrinthuson át erős kézzel és szeretettel vezetik a „Volsheimler“-t, nem éri rosszaló tekintet a tudatlanságát. A legnaivabb kérdést is nyugodtan meghallgatják és a legegyszerűbb módon megmagyarázzák, — ilyen az én hűn szeretett Volsheimom!“

